

Dövas historia - en saknad länk i Sveriges kulturarv

En förstudie och kartläggning av Sveriges Dövas Riksförbund

15 september 2020 – 31 december 2021

Kort om förstudien

På teckenspråkets dag den 14 maj 2020 beviljades Sveriges Dövas Riksförbunds (SDR) ansökan om en förstudie *Dövas historia – en saknad länk i Sveriges kulturarv* hos Riksantikvarieämbetet, RAÄ. Förstudien startade i september 2020 och avslutades i december 2021.

Syftet med förstudien var att kartlägga och samla information kring dövas historia och kulturarv i Sverige. Denna slutrapport är en summering av olika händelser i kartläggningen. Till varje händelse medföljer bilagor med mer fördjupning och resultat.

I denna förstudie genomfördes följande aktiviteter, dock med några förändringar på grund av pandemin med corona:

- Enkätundersökning
- Djupintervjuer
- Möten med expertgrupp
- Studiebesök
- Idéutveckling kring framtida dövmuseum
- Åtgärder för att ta nästa steg

Bakgrund

Allmänhetens tillgång till dövas historia och kulturarv är kraftigt begränsat och otillgängligt. Idag finns det inte dövhistoriskt material samlat på en och samma plats, utan spridda på flera platser i Sverige och bygger helt på ideellt engagemang. Dövas historia och kultur bygger på vårt gemensamma språk, det svenska teckenspråket. Sedan 2009 jämställs svenskt teckenspråk med de nationella minoritetsspråken i Språklagen (2009:600), men däremot omfattas inte döva eller de som talar teckenspråk av den så kallade minoritetslagen (lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk 2009:724). Vi på SDR ser allt för ofta att språklagen som är en ramlag, inte ger det svenska teckenspråket en sådan legitimitet att det ger konkreta stärkta (språk-) rättigheter till de medborgare som lagen avser. Döva har inte erkänts som en nationell minoritetsgrupp. Tidigare har man motiverat detta på grund av två faktorer; det överförs inte från generation till generation då omkring 95% av döva har hörande föräldrar samt att döva inte har ursprung från något geografiskt område/territorium utan finns spridda landet runt. Men vi har ett språk – det svenska teckenspråket – som enar oss och utifrån det har vi en historia, kultur och gemenskap där vi finner flera likheter med nationella minoriteter. Detta språk är viktig kulturbärare som överför dövas kulturarv från generation till generation. Sverige var det första landet i världen där riksdagen officiellt erkände det svenska teckenspråket som dövas undervisningsspråk den 14 maj 1981. Detta beslut är något som vi länge varit stolta över efter långt språkförtryck.

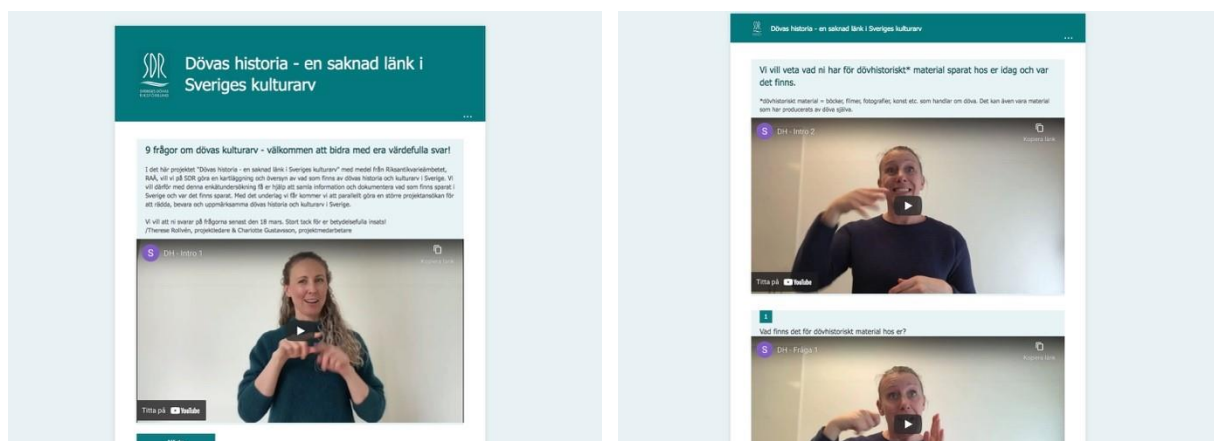
Behovet av att se förebilder, känna identitet, läsa om sin egen historia är även stort hos döva och hörselskadade barn, ungdomar, vuxna och äldre runt om i Sverige. Inte minst för forskningen och där vi kan lära av historien. Det är bråttom då många livsberättelser, föremål och dokumentation är på väg att försvinna. Utan föremål finns inte historier och utan historier finns inte livsberättelser. I våra grannländer finns det dövmuseer, Trondheim i Norge och Tammerfors i Finland. Danmark har ett mindre dövskolemuseum i Köpenhamn. Den svenska staten har dessutom ratificerat FN:s konvention om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning som

trädde i kraft år 2009. Därmed har staten ett ansvar att främja dövsamhällets språkliga identitet samt vår rätt till ett erkännande för vår särskilda kulturella och språkliga identitet, däribland teckenspråk och dövas kultur. Men ändå saknas det ett samlat kunskaps- och kompetenscenter för dövas historia och kulturarv i Sverige.

Enkätundersökning

En viktig del av kartläggningen var att göra en enkätundersökning för att få övergripande svar på följande frågor kring dövas kulturarv i Sverige: Vad finns samlat och inte samlat idag? Vad behöver göras? Vad behöver prioriteras? Vad är bråttom och mindre bråttom? Vad vill ni att det ska visas och tillgängliggöras?

Tillsammans med en expertgrupp gjordes en översyn kring vilka föreningar/organisationer som skulle vara med i undersökningen och om undersökningen skulle begränsas till dövföreningar och andra anslutna dövorganisationer (t.ex. Svenska dövidrottsförbundet, Förbundet Sveriges dövblinda och deras föreningar). Av tidsmässiga och praktiska skäl valdes att endast fokusera på föreningslivet inom dövrörelsen i Sverige. Därför togs t.ex. dövskolor, döva/teckenspråkiga folkhögskolor, dövkyrkan och döva/teckenspråkiga företag bort från denna kartläggning.

Det digitala verktyget Forms användes och alla frågor översattes till svenskt teckenspråk. Det kom in 37 svar, varav 27 var från våra lokala och regionala föreningar. De resterande 10 som svarade var från anslutna föreningar. I enkätundersökningen finns det egen analys och reflektioner kring de olika svaren till frågorna. *Bilaga 1*

Djupintervjuer

Djupintervjuernas frågor utformades utifrån enkätundersökningen. Syftet var att ställa följdfrågor för att få veta mer ingående kring de olika svaren i undersökningen. Expertgruppen fick möjlighet att komma med synpunkter till de olika frågorna. Åtta dövföreningar valdes ut av de 37 som svarat på enkätundersökningen. Sju föreningar intervjuades digitalt medan en förening besöktes på plats i deras föreningslokal.

Utifrån djupintervjuerna gavs det mer detaljerade svar kring vilket dövhistoriskt material det finns och var det är förvarat. Föreningarna fick också komma med

synpunkter på vad som är behovet prioriteras kring dövas kulturarv. De fick också berätta vad de önskade se i ett digitalt respektive fysiskt framtida dövmuseum.

Bilagor 2:1–2:8

Övergripande förteckning

Utifrån enkäten och djupintervjuerna gjordes en övergripande förteckning av vad som finns sparat hos föreningarna samt arkiven. Den övergripande förteckningen innehåller böcker, tidningar, filmer, dokument, föremål och övriga handlingar samt var de är sparade och arkiverade. *Bilaga 3*

Möten med expertgrupp

Under året har det genomförts fyra möten (mars, maj, augusti och december) med en expertgrupp med fyra döva historieintresserade: Cathrine Björkstrand, Laith Fathulla, Tomas Hedberg och Thomas Persson.

Mötena fokuserades på delar av kartläggningen: genomgång av enkätundersökningen, djupintervjuernas utformning och idéutveckling kring ett framtida dövmuseum. Deras roll i kartläggningen var att bistå med intresse, sakkunnighet och expertis kring frågor om dövas historia och kulturarv. Tillsammans gjordes en översyn av vad som behöver prioriteras, samlas och dokumenteras.

Studiebesök

Nya Zeeland

Ett digitalt möte genomfördes med Sign Language Deaf National Archives (Sign DNA) som har en form av digital webbplats med gamla filmer inom olika områden som lyfter dövhistorien. *Bilaga 4:1*

Norge

Ett fysiskt besök hos Norsk Dövmuseum i Trondheim, Norge avverkades. Museet är unikt då det är ett av få dövmuseum som finns i världen idag. *Bilaga 4:2*

Bilder från besöket hos Norsk Dövmuseum, Trondheim

Finland

Ett digitalt möte genomfördes med Dövas museum som finns i Tammerfors/Helsingfors, Finland. De har även ett digitalt nätmuseum. *Bilaga 4:3*

Kort summering av studiebesöken

Intressant att få ta del av några länders framsteg med dövmuseum även om de skiljer sig åt. Det är väldigt tydligt att Sverige ligger långt efter i detta arbete.

Dövmuseerna i Trondheim i Norge erbjuder fysiskt museum medan Tammerfors/Helsingfors i Finland satsar mer på digitalt, båda med förankring till ett hörande museum och får statligt stöd. Nya Zeeland som har en digital webbplats bygger på ideellt engagemang och donationer.

Under studiebesöken konstaterades några viktiga saker, bland annat:

- att ha samarbete med museum och kulturarvsinstitutioner för en hållbar och långsiktig satsning.
- att genom samarbeten få ta del av professionella yrkeskompetenser som finns inom museum- och arkivområdet.
- att alltid inkludera dövkompetens och kontakter med dövsamhället kring dövas historia och kulturarv.
- att erbjuda ett attraktivt dövmuseum och planera samt anpassa utställningarna så att man kan locka både nya och återkommande besökare. Även anpassa utställningarna efter olika målgrupper för hörande och döva i olika åldrar (här blev det tydligt att Trondheim är mer för hörande och Tammerfors/Helsingfors mer för döva).
- att det är viktigt med arkivkunskap och säker förvaring av arkivmaterial.
- att det finns olika fördelar med ett fysiskt respektive digitalt dövmuseum. På ett fysiskt museum ges det möjlighet till guidade turer samt se och känna saker och ting i verkligheten. Medan ett digitalt museum erbjuder mer möjligheter till foto- och filmvisningar samt fördjupning av historiska händelser som kan lätt återkomma till på distans i t.ex. sitt intresse eller i sitt arbete. Dock är

geografisk placering av fysiskt museum också viktigt att tänka på för att lätt locka besökare med olika resalternativ.

I bilagorna 4:1–4:3 finns mer information i detaljer om museerna samt våra egna reflektioner från studiebesöken.

Idéutveckling

Efter att ha avverkat enkätundersökningen, djupintervjuerna och studiebesöken träffades expertgruppen en sista gång för att diskutera ett framtida döv museum i Sverige. På mötet utformades förslag på lämpliga områden och kategorier inom dövområdet som passar respektive museum för olika utställningsidéer. Förslag såsom dövundervisningens historia, döva minoriteter (HBTQ, samer, migranter, m.fl.), teckenspråkets utveckling och dövkultur lyftes fram. *Bilaga 5*

Övrigt

Kongressens uttalande

På Sveriges Dövas Riksförbunds digitala kongress som genomfördes den 4–6 juni 2021 har dövföreningarna tillsammans med förbundet gjort ett uttalande till den svenska regeringen och kulturdepartementet om att ta fram en nationell handlingsplan för att samordna, rädda och bevara dövas kulturarv i Sverige.

Länk: <https://sdr.org/nyheter/dovas-kulturarv-ocksa-en-del-av-sveriges-kulturarv-dags-for-handling/>

Summering av kartläggningen

Genom enkätundersökningen, djupintervjuerna, studiebesöken och träffarna med expertgruppen visar det att dövas kulturarv är ett stort och omfattande område. Det visar att det finns mycket dövhistoriskt material sparat hos föreningarna och det finns mycket mer material på fler platser i Sverige utöver de föreningar som deltagit i kartläggningen. Det har också framkommit i denna kartläggning att det finns många platser med dövhistorisk anknytning i Sverige som inte lyfts fram som de borde. Både för allmänheten och för döva generationer. Allt det här visar att det finns så mycket mer intressant material som är värt att uppmärksammas och berättas.

Tydliga signaler från kartläggningen visar också på följande:

- **Otydligt ansvar kring dövhistoriskt material:** De flesta dövföreningar har ingen anställd personal. Därför läggs mycket ansvar hos föreningens styrelse. Styrelsemedlemmar hos föreningar byts ofta ut och information kring det dövhistoriska materialet överlämnas inte på ett bra sätt, vilket är oroande och alarmerande. Ibland vet styrelsemedlemmar inte alltid vilket dövhistoriskt material som finns i lokalen, förråden eller hos arkivställen. Det är även svårt att bedöma vilket material som ska visas upp och vad som finns för intresse kring olika material (t.ex. konst, möbler, fotografier) som finns hos föreningen men även hos andra föreningar. Många av föreningarna känner sig också ensamma i hanteringen av föreningens gamla material. Vem är då ansvarig? Vilken historie- och arkivkunskap finns hos föreningarna? Vilket stöd kan de få av varandra och från förbunden? Finns det stöd utifrån? Det är flera frågor som behöver lyftas upp regelbundet för att minska glappen i överlämningarna,

öka medvetenheten och kunskapen för att säkerställa bevarandet av dövas kulturarv.

- **Brist på arkivkunskap:** Många föreningar har mycket fotografier och dokument som de vill att allmänheten ska ta del av. Det finns också en stor oro att personer som besitter med stor kunskap, minnen och upplevelser kring olika händelser i dövas historia är på väg att gå bort. Namn på olika personer i fotografier behöver noteras/dokumenteras. Då behövs även kunskap i GDPR, vad gäller egentligen här kring gamla bilder som vill visas upp? Det är även bråttom att digitalisera filmer, fotografier och samla livsberättelser och historiska fakta kring det material som finns. Det finns inte alltid bakgrundsinformation kring föremål, möbler, konst och hantverk som finns hos föreningen. Ett exempel kan vara vem som gjort det? Var hen döv? Har hen (döv) ägt materialet? Arkivkunskap är viktigt för att också veta vad som ska sparas och inte sparas samt få kunskap i hur man förvarar föremål och möbler, med tanke på t.ex. trä som är gammalt, för att det ska hanteras på ett bra och säkert sätt under en lång tid framöver.
- **Ej säkra förvaringsplatser:** Det är inte alla föreningar som har sitt material förvarat hos ett stads-, läns- eller riksarkiv. Det finns de som har sitt material sparat hos sig i t.ex. en källarlokal, vilket inte är en optimal förvaringsplats med tanke på säkerhet. Dessutom finns det material hemma hos privatpersoner (de flesta är styrelsemedlemmar och äldre personer) som förvaringsplats, vilket är oroväckande då det inte är en säker förvaringsplats och det är en stor risk att materialet försvinner. På grund av t.ex. okunskap och att anhöriga bedömer att materialet inte är av värde, som är en fara, för att delar av dövas kulturarv kan gå förlorat.

Framtida dövmuseum

I kartläggningen framkom det också att de flesta föreningar vill ha både ett fysiskt och ett digitalt dövmuseum, dvs. en kombination av båda. Föreningarna anser att båda dövmuseerna kan komplettera varandra. Några föreningar har också uppgett att de önskar ett fysiskt dövmuseum på Västanviks folkhögskola i Leksand som är Sveriges första teckenspråkiga folkhögskola. Idéutvecklingen kring olika utställningsidéer om dövas historia visade att det även finns möjligheter till vandringsutställningar på olika platser så fler får ta del av dövas historia och kulturarv i Sverige.

Under kartläggningen har även diskussioner kring möjligheterna för ett framtida dövmuseum med föreningen Pär Aron Borgs vänner inletts. Det har även gjorts ett besök på deras pilotutställning i Västanviks folkhögskola som handlar om dövundervisningen i Sverige ur ett historiskt perspektiv.

Åtgärder för att ta nästa steg

Kartläggningen visar på att det behöver göras följande åtgärder och prioriteringar kring dövas kulturarv i Sverige:

- Samordnade arkivkurser för dövföreningar och andra intresserade på t.ex. Västanviks folkhögskola i Leksand.
- Information och kunskap i dokumentation av dövhistoriskt material - vem bedömer vad som ska sparas och ej samt på vilket sätt.
- Digital organisering och konvertering av fotografier och filmer i olika format - var ska de förvaras och på vilket sätt samt märka de med namn, år och viktig information. Göra en tydlig digital förvaltningsplan för att säkra fotografier och filmer långsiktigt.
- Dokumentation och samling av livsberättelser från olika profiler i dövhistorien genom t.ex. filmer på svenskt teckenspråk för framtida forskning.
- Projektansökningar med samverkanspartners som ska leda till insatser inom olika områden som lyfter dövas historia och kulturarv i Sverige.
- Erfarenhetsutbyten, nätverkande och samarbeten med dövmuseum i Norden och andra länder i världen.
- Utveckling av samarbeten med kulturarvsinstitutioner i Sverige för kunskap- och kompetensutveckling.

Slutord

Dövas kulturarv är ett väldigt stort och brett område som finns i hela Sverige; lokalt, regionalt och nationellt. Denna kartläggning visar på att det finns flera brister och oroande signaler, men också möjligheter till att etablera en hållbar lösning för att rädda, uppmärksamma och bevara dövas kulturarv. Därför behöver flera insatser göras för att dövas historia och kulturarv ska leva vidare. Det är vår gemensamma historia och framtid!

Tack till alla föreningar som deltagit i enkätundersökningen och djupintervjuerna, expertgruppen för värdefulla samtal och råd, alla som visat intresse och lyft betydelsefulla synpunkter till denna kartläggning samt Riksantikvarieämbetet för möjligheten att genomföra denna förstudie.

Stockholm den 31 december 2021

Therese Rollvén, projektledare & Charlotte Gustavsson, projektmedarbetare

Förteckning över bilagor:

1. Enkätundersökning
 - 1:1 Enkät
 - 1:2 Kontaktuppgifter till föreningar
2. Djupintervjuer
 - 2:1 Stockholms Dövas Förening
 - 2:2 Lundabygdens Dövas Förening
 - 2:3 Dövas Förening i Kristianstad med omnejd
 - 2:4 Malmö Dövas Förening "Svenske"
 - 2:5 Göteborgs Dövas Förening
 - 2:6 Dalarnas Dövas Förening
 - 2:7 Hälsinglands Dövas Förening
 - 2:8 Y-läns Dövas Förbund
3. Övergripande förteckning
4. Studiebesök
 - 4:1 Nya Zeeland
 - 4:2 Norge
 - 4:3 Finland
5. Idéutveckling
6. Ekonomisk redovisning